

Roóz Zoltán:A zsidó-keresztény kapcsolatok áttekintése a kezdetektől 1945-ig

Az apostoli korszak, mint a „bibliai mintadialógus” alapja

Nagy Antal Mihály, Örök szövetség című tanulmánya szerint a zsidó-keresztény párbeszéd első szakasza „*bibliai mintadialógus*”. Mivel ennek a dialógusnak a középpontjában mindig a názáreti Jézus személye állt,¹ ezért megpróbálom feltárni az Őrá vonatkozó apostoli meggyőződés igei alapjait.

„Eljön az az idő - így szól az ÚR -, amikor új szövetséget kötök Izráel és Júda házával.” (Jer 31,31) Jézus valószínűleg erre az isteni kijelentésre is gondolhatott, amikor maga vallott küldetéséről, amely elsősorban „Izrael házának elveszett juhaihoz” (Mt 15,24) szólt. Kijelentését, hogy Ő „az út, az igazság és az élet; senki sem mehet az Atyához csakis énáltalam”(Jn 14,6), zsidó hallgatósághoz intézi. Péter apostol pedig Szentlélekkel telten a zsidó „nép vezetőihez és Izráel véneihez” szólva mondja: „és nincsen üdvösség senki másban, mert nem is adatott az embereknek az ég alatt más név, amely által üdvözülhetnénk.”(ApCsel 4,12) Tehát az apostoli tanítás szerint a zsidóságnak is Jézus az üdvösség egyetlen útja.

Láthatjuk az Igéből, hogy a Jézus által kiadott „nagy küldetés” parancsot (Mt 28,19), – Jézus szavait idézve – Lukács az Apostolok cselekedeteiben (1,8) kiegészíti, és meghatározza annak kiindulópontjaként Jeruzsálemet és Júdeát. Elképzelhető, hogy az apostolok és a tanítványi kör, azt a jézusi kitétel, hogy az evangéliumot és a bizonyágtételüket a Szentlélekkel megerősítve „a föld végső határáig” kell vinniük, a diaszpórában, a világ minden tájára szétszóródott zsidóságra érthették? Hiszen az ősegyház, s annak vezetői számára csak Kornélius története kapcsán vált világossá, hogy a zsidóságon kívül a pogányok is részesülhetnek a megváltás ajándékában. Erről még Pétert is látomásban és egyéb jelek által kellett meggyőznie Istennek. (ApCsel 10. fej.) Majd Péter beszámolója alapján fogadta el a gyülekezet is, hogy az evangélium nem csak a zsidóknak szól. „Amikor mindezt hallották, megnyugodtak, dicsőítették Istent, és így szóltak: Akkor tehát a pogányoknak is megadta Isten a megtérést az életre.” (ApCsel 11,18)

D. J. Bosch is megállapítja, hogy „Missziójuk, úgy hitték, csak Izráel házára korlátozódik és a pogányok üdvössége a végidőben, a nemzetek Jeruzsálembe való zarándoklásával fog megvalósulni...”² Tehát mondhatjuk, hogy az Egyház ezen korszakáig, a zsidóság felé hirdetett evangélium volt az ősegyház alaptevékenysége.

---

¹ Nagy Antal Mihály: Örök szövetség, Református Kollégium Theológiai Akadémia, Sárospatak,1997. 377.o.

² David J. Bosch: Paradigmaváltások a misszió teológiájában, Harmat – PMTI, Budapest, 2005. 38.o.

Pál apostol szavai is azt erősítik meg, hogy a zsidóság felé történő szolgálat elismerten létezett. Amikor a saját szolgálatát határozza meg a Galáciabelieknek, akkor egyben Péter apostol különleges elhívásáról is beszél: „hanem ellenkezőleg, látták, hogy megbízást kaptam az evangélium hirdetésére a körülmetéletlenek között, ahogy Péter a körülmetéltek között”(Gal 2,7/Vida). Sőt Pál apostol, annak ellenére, hogy az ő elhívása a nemzetekhez szólt, mégis mindig minden új missziós területen először a zsidó közösséget kereste fel, s nekik hirdette elsősorban az evangéliumot. Ezt az alapelvet a rómaiakhoz írt levelében így fejtette ki: „Mert nem szégyenlem az örömhírt. Hiszen Istennek hatalma az minden hívőnek megmentésére, zsidónak is, sőt annak először, meg hellének is.”(Róm 1,16/Csia)

Pál nemcsak meghatározza ennek a szolgálatnak a fontosságát, hanem szavait tetteivel is alátámasztva, különleges módon avat be minket ennek a szolgálatnak egyes aspektusaiba és a mélyén húzódó motivációjába, valamint mikéntjébe:

- a.) „...nagy az én szomorúságom, és szüntelen fájdalom gyötri a szívemet. Mert azt kívánom (*ἠὺχόμην*), hogy inkább én magam legyek átok alatt, Krisztustól elszakítva, testvéreim, az én test szerinti rokonaim helyett...” (Róm 9,2-3)

Almási Tibor Róm 9,3 verséhez fűzött exegézisében, arra a megállapításra jut, hogy a *ἠὺχόμην* ige potenciális imperfectumként inkább a kívánnám azaz „azon a ponton voltam már, hogy mármár kívántam volna”³ jelentéssel bír. Pál ebben a versben mély érzelmekről és szeretetről tesz tanúbizonyságot zsidó testvérei iránt. Olyan belső küzdelmet jelenít meg ez a vers, amit egy szerető, de tehetetlen szülő élhet át, akinek gyermeke súlyos, halálos beteg, s ha csak azzal segíthetne gyermekén, akkor akár a saját éltét is feláldozná érte. Pál részéről az a drámai feszültség ebben, hogy teológiailag jól tudja, hogy ez vállalkozás abszurd, és mégis felmerült benne.

Johannes Gerloff Izraelben élő lutheránus teológus ezt a szakaszt radikálisan értelmezi.⁴ Megítélése szerint, amikor itt Pál az *eükhomai* szót alkalmazza, azzal Isten előtt eskü általi elkötelezettségét emeli ki,⁵ és Mózes hasonló tartalmú kijelentésével hozza párhuzamba: „De most bocsásd meg bűnüket; ha pedig nem: törölj ki engem a te könyvedből, amelyet írtál.” (2Móz

³ Almási Tibor: A Bibliaértelmezés alapelvei, GyuRó Art-Press, Szokolya, 2010. 37.o.

⁴Johannes Gerloff: Átok alatt és Krisztustól elszakítva, Evangéliumi Kiadó, Bp. 2014. 15.o. „Az apostol éppenséggel választhatott volna egy feltételes módú alakot is (kívántam volna, kívánnám, kívánhatnám, ha...). De nem ezt tette. A kívánságát egy ténylegesen fennálló vágyként juttatja kifejezésre, ami a múltban született meg és egészen a jelenig tart. Szó szerint így kellene magyarrá fordítani: »Megszületett bennem (a múltban) a kívánság, (és egészen a jelenig él bennem).«...”

⁵Uo.16.o. „Az *eükhomai* szót legtöbbször »imádkozni«-val fordítják. Az *eükhe* főnevet akkor használják a Cselekedetek könyvében (18,18; 21,23), ha emberek fogadalom, ígéret vagy eskü által elkötelezik magukat Isten előtt.”

32,32) Mózes a nép elbukását követően csak két lehetőséget lát: „Vagy a népnek magának kell viselnie az átkot, amit bálványimádással magára vont, és halálra ítélik – vagy ő maga lép a helyükre és veszi magára a halálos ítéletet.” J. Gerloff szerint Mózes és Pál apostol „Izrael iránti szeretete független a nép erkölcsi magatartásától, szellemi állapotától vagy bűnös lényétől. Szeretete feltétel nélküli, és mindent átölelő!”⁶

b.) „Hozzátok, nemzetekhez szólok: Amennyiben én a nemzetek apostola vagyok, szolgálatomnak szereznek dicsőséget azzal, ha saját húsomat valamiképpen féltékenységre ingerelhetném, és közülük egyeseket megmenthetnék.”

(Róm 11,13-14/Csia)

Pál apostol több atrocitás is érte missziós útjai során a helyi zsidó közösségek egyes tagjaitól. Ennek ellenére Pál szívéből továbbra is a krisztusi szeretet mélységei tárulnak elénk a fenti sorokból. Az ő elutasításuk nem szüntette meg tevékeny szeretetét népe iránt. Azt gondolom ebben Isten szíve és annak el nem múló szövetségi hűség szerete⁷ mutatkozik meg az apostolon keresztül.

70 utáni események, az apológéták és az egyházatyák fellépése

Jakab halálával a jeruzsálemi ősgyülekezet fokozatosan kezdte elveszteni jelentőségét. Euszebiosz szerint a jeruzsálemi egyház vezető tagjai a Templom lerombolása előtt kinyilatkoztatást kaptak, hogy hagyják el a várost. A prófétai szóra hallgatva 66-ban, az első zsidó háború idején (66–73) elmenekültek Pellába, egy városba Péreában, a Jordántól keletre.⁸ Így őket nem pusztították el a rómaiak. Nemcsak túléltek ezeket az időket, hanem felismerték Jézus beszédeinek prófétikus beteljesedését és ez hatással volt szellemi látásukra is.

A Templomot lerombolták, ahogy azt Jézus előre megmondta. Jeruzsálemet meghódították. Pontosan úgy, ahogy Jézus leírta. Mindez nem volt többé tagadható. Így váltak a „názáreti irányzat” képviselői (ApCsel 24,5) veszélyessé a Javnéban összegyűlt tudós farizeusok számára. Megfogalmazták a 90-es évek tájékán a „*Birkát haminim*”⁹ imádságot (a szekták

---

⁶ Uo.16-17.o.

⁷ Almási Tibor: A Bibliaértelmezés alapelvei, GyuRó Art-Press, Szokolya, 2010. 26-27.o. – „A διαθήκη („akarattnyilvánítás”, „rendelkezés”) ...amelyet Isten adott nekünk teljesen és kizárólagosan az ő kezdeményezésére (mint amiként a hagyatékozó a végrendeletet), az ő feltételei és az ő kegyelme alapján. Nem azért, mert alkalmas, hasznos partnert látott bennünk, hanem annak ellenére, hogy jól tudta, kik vagyunk. Az ő egyetlen indítéka a megmagyarázhatatlan „mindennek ellenére” élő szeretet.”

⁸ Euszebiosz: Egyháztörténet, Ókeresztény Írók IV. (III.5.3.), Szent István Társulat, Budapest, 1983. 98-99.o.

⁹ Shlomo Drori/Jurek Schulz: Az Édentől a Paradicsomig IV. rész – A hirdetett Messiás, Mi történt a zsidókeresztényekkel? – <http://www.izrael-immanuel.net/?p=1302>; 2015.02.10. 09:00 „A héber minim szó szektákat jelent, de a kezdőbetűiből összerakható a „názáreti Jézusban hívők” kifejezés is”

ellen, akik alatt általánosságban a Jézusban hívő zsidókat értették), amelyet a zsinagógai liturgiához csatoltak. D. Flusser ezt az elméletet árnyalja: „A *Birkhát Háminim* tehát a kereszténységnek korábbi időkre megy vissza. Eredetileg a szakadárok, hitehagyók és árulók – köztük a nem zsidó kormányzat kezére zsidókat juttatók – és azon hasonló gonosz emberek ellen fogalmazták meg, akik elkülönültek a zsidó közösségtől...”¹⁰

Mivel a Templom pusztulását követően a zsinagógák léptek elő a vallásos élet elsődleges színterévé, ezért így kényszerítették ki, hogy a Jézusban hívők elhagyják a zsinagógákat kiközösítve őket a zsidó közösségből.¹¹ Így hitük továbbadásának természetes közegétől is megfosztották őket.

Ennek ellenére a messiási zsidó közösség feltehetően még ezután is folyamatosan jelen volt Jeruzsálemben, egészen a második zsidó háborúig (132–135). Hiszen tudjuk, hogy a Bar Kochba-felkelésig még 14 zsidó származású püspök követte Jakabot, „az Úr testvérét” a püspöki¹² tisztségben.

A 132. évben aztán megkezdődött az Izrael földjén maradt zsidó lakosság utolsó kísérlete, hogy a római iga alól felszabaduljanak. A hadvezér Bar Kosibát, aki a felkelést vezette, Akiba rabbi Messiássá kiáltotta ki és Bar Kochbának nevezte.¹³ A felkelést leverték, és majdnem az egész lakosság száműzetésbe ment. Azonban a messiási zsidók számára különösképpen szomorú következményei lettek ennek a törtéetésnek. Mivel Bar-Kochbát nem ismerték el Messiásként, ezért vonakodtak attól, hogy érte harcoljanak, így a hadvezér súlyos váddal támadt a háborúban való szolgálatot megtagadók ellen, olyannyira, hogy árulóként kiközösítette őket.

Eközben az Egyház nem zsidó része – akik lassan többségbe és hatalomba kerültek az Izraelen kívüli gyülekezetekben – a 70 és 135 közötti eseményekben Isten végleges ítéletét és a zsidóság elvetését vélte felismerni. „A második század végére a fiatal Óegyház zsidósággal való szakítása véglegessé vált [...] Ez több okra vezethető vissza: az ApCsel-ben is leírt zsidók általi Egyházüldözés; az egyházi judaizáló körök szélsőséges tanai (Gal. levél); az általános pogány és római antiszemitizmus.”¹⁴

---

¹⁰ David Flusser: A judaizmus és a kereszténység eredete, VII. Birkhát Háminim; Múlt és Jövő kiadó, Bp. 1999. 485. o.

¹¹ D. H. Stern: Az evangélium zsidóságának helyreállítása, Bridge Mission Society-Bp. 2005. 31.o.

¹² Euszebiosz Egyháztörténetében. Ókeresztény Írók IV.(IV.5.3.), Szent István Társulat, Budapest, 1983. 148.o. A következő listát közli: Az Úr testvére Jakab, Simeon, Jusztosz, Zakeus, Tóbiás, Benjamin, János, Mátyás, Fülöp, Szenekasz, Jusztosz, Lévi, Efrém, József és Júdás.

¹³ A felkelés közepette azonban Akiva rabbi kijelentette, hogy Bar Kochba a Messiás – a IV. Móz 24,17 beteljesedése szerint: „Fölkel egy csillag Jákobból”. Mivel arámul a kochba szó csillagot jelent, Kosiba nevéből „Bar Kochba” lett, „a csillag fia”.

¹⁴ Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 193.o.

Ez az erősödő keresztyén-zsidó polarizálódás és polémia megnyilvánult az apologéta Justinius mártír *Dialog Triphonnal* című írásában, valamint Origenes *Contra Celsum* írásában is.¹⁵

Ez a polarizáció a korai egyházatyák korától jelentkezik: Antiochiai Ignácnál (†110), a Barnabás-levélben (135 után), és igen erőteljesen Szárdeszi Melitonnál (2. század második fele), akinek nevéhez „az Isten-gyilkosság” vádjának megfogalmazása is kapcsolódik. Egyértelműen beszél a zsidóság elvetéséről Karthágói Cyprianus (†258), Szír Efraim (306–373). A folyamatot a Constantinus-i fordulat pecsételte meg. Ambrosius (344–397), Khrüszosztomosz (†407) és Damaszkuszi János (†753), pedig ezt a „hagyományt” folytatták.¹⁶

Khrüszosztomosz – akit erőteljes szónoki képessége miatt Aranyszájú Szent Jánosként szoktak emlegetni – ezt mondta zsidókról:

„A zsidók minden ember közül legértéktelenebbek, buják, tolvajok, Krisztus kegyetlen gyilkosai, az ördög tisztelői, a vallásuk betegség. A zsidók Krisztus kegyetlen gyilkosai és Isten meggyilkolása miatt számukra semmiféle megtérés nem lehetséges, nincs bocsánat vagy menekülés. A keresztyéneknek nem szabad visszariadniuk a bosszútól. A zsidóknak pedig szolgaságban kell élni örökre. Isten mindig gyűlölte a zsidókat, ezért kötelessége minden keresztyének gyűlölni a zsidókat.”

Ambrosius pedig levelet ír az uralkodónak, amelyben bírálja a zsinagóga újjáépítésére vonatkozó tervét. Ez áll levelében:

„Itt kijelentem, hogy én voltam az, aki felgyújtotta a zsinagógát. Valóban én adtam ki a rendelkezést, hogy ezt tegyék meg, azért, hogy ne legyen több olyan hely, ahol a Krisztust tagadják.”

A nyugati egyházban Szent Ágoston (354-430) viszonyult a legtoleránsabban a zsidókhoz, de róla sem lehet elmondani, hogy nagyszerű véleménye lett volna róluk, de legalább megakadályozta a zsidóság gyilkolását. Ágoston ezt mondja:

„Egy héber legmegfelelőbb képmása Iskariotes Júdás, aki ezüstért adja el az Urat. Egy zsidó sohasem értheti meg az Írásokat és örökre hordozza a büntetést Jézus haláláért.”

„Meg volt győződve arról, hogy Isten elvetette a zsidó népet. Azt gondolta, hogy a keresztyéneknek békén kell hagyni őket, mert példaként vannak arra vonatkozóan, hogy mi történik egy néppel, akik elutasítják Istent. Hadd legyenek a zsidók figyelmeztető jelül arra,

---

¹⁵ Giczy György: Törvénytisztelet és messianizmus, Szent István Társulat, Budapest, 1993. 65.o.

¹⁶ Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 194.o.

hogy mi történik azzal, aki nem fogadja el Jézust.”¹⁷ Ironikus, de valószínűleg ez a véleménye mentette meg a zsidóságot attól, hogy kiirtsák őket.

Ez az álláspont már nagyon messze került a Pál apostol által megfogalmazott lelkülettől. A krisztusi elvek alapján álló missziót ellehetetlenítette a zsidóság felé, s nem az Isten iránti féltékenységre provokálta őket. (Róm11,13-14)

Ebben az időszakban vetették meg a behelyettesítő¹⁸ teológiai látásmód alapjait. Keresztény zsidó viszonylatban ennek a teológiai irányzatnak a szellemi befolyása – a történelem további szakaszaiban – a következő gyümölcsöket teremtette: elvetés, megbélyegzés, elnyomás, kiűzetés, hamis vádak, kényszerkeresztségek, antiszemitizmus, pogromok, inkvizíció, keresztes hadjáratok pusztításai a zsidó közösségekben, útközben és a Szent Földön.

A „kényszerdialógusok” hosszú korszaka

II. Theodosius (408–450) császár 438 után a keresztyén missziót hivatalos állami feladattá tette.

I. Justinianus (527–565) idejében pedig megkezdődik a zsidók jogfosztása és a kényszerkeresztségek bevezetése is.¹⁹ A II. Niceai zsinat (787) pedig már deklaráltan lehetetlenné tette a zsidóknak, hogy Jézusban való hitüket zsidó identitásukkal együtt megtarthassák. Vajon mit szólnak volna ehhez az ősegyház vezetői, Péter, János vagy Jakab az Úr testvére, akit igazként (*caddik-ként*) tisztelt a kor zsidósága?²⁰

Ettől az időszaktól kezdve a zsidóságot mindig valamilyen zsidóellenes rendelet készítetett arra, hogy vallásuk tanait kifejtve disputákon vegyenek részt azokkal szemben, akik az államhatalom szervein keresztül sértő szankciókkal sújtották őket. Zsidó-keresztény disputák a bizánci birodalomban I. Basilius uralkodása alatt már 880 körül előfordultak.²¹

---

¹⁷ Jamie Cowen: Egy szomorú történet-Budapest, a Messiási Zsidó Bibliainstítútban tartott előadásából /2002 - <http://www.danielcsoport.hu/tortenelem/egy-szomoru-tortenet/>; 2015.02.10. 11:10

¹⁸ Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 87.o. Behelyettesítés: az Egyház, mint Isten új partnere, leváltja Izraelt, s önmagát Isten új népének nevezi. Szuperszesszionalizmus = az Egyház felülmúlja Izraelt. Új Izrael-tan (Verus Israel): az Egyház önmagát tekinti az igazi Izraelnek, s ezzel egy időben öröklő nevét és minden lelki kincsét. A modell szerint, mivel Izrael a vele kötött isteni szövetséget megszegte, Isten Izraelt véglegesen elvetette, és teljes örökségét az Egyháznak adta. Izrael tehát üdvtörténetileg a Krisztus-esemény után végérvényesen megszűnt. Ez a modell az Egyház korai századaitól kezdve uralkodóan elfogadott gondolatrendszer volt, és a keresztyén hagyomány egészét áthatotta. A II. vatikáni zsinatig ez a gondolkodás volt jellemző a római katolicizmusra, de erősen meghatározta a lutheranizmust is.

¹⁹ Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 239.o.

²⁰ Euszebiosz: Egyháztörténet, Ókeresztény Írók IV.(II.23.2. és 4.), Szent István Társulat, Budapest, 1983. 86.o. „...akit mindenki a legigazabb embernek tartott, mert egész életén át a legerényesebb és a legvallásosabb módon élt, [...] Az egyházat az apostolokkal együtt Jakab, az Úr testvére vette át, akit mindenki «Igaznak» nevezett az Úr idejétől kezdve mostanáig...”

²¹ Gicz György: Törvénytisztelet és messianizmus, Szent István Társulat, Budapest, 1993. 66.o.

Sajnos a zsidó keresztény kapcsolatokat egyre inkább az erőszakos és a különböző nyomásokat gyakorló „missziós stratégia” jellemezte. A megvetettség és a halálos üldözések korszakai váltogatták egymást. A közöttük végzett „missziói munka” kevés kivételtől eltekintve kimerült a kényszerkeresztségben és az inkvizíciós tevékenységben. Pedig Isten igéje figyelmeztet: „Nem hatalommal és nem erőszakkal, hanem az én lelkemmel! - mondja a Seregek URa.” (Zak 4,6)

A hatalommal való visszaélés általi „zsidómisszió” magyarországi példája Nagy Lajos királyunk volt, aki elsőként a magyar történelem során különös érdeklődést mutatott a zsidók megtérése iránt. Ez akkoriban tömeges keresztséget jelentett a hatalom eszközeivel néhány szerzetes és misszionárius pap munkájával kiegészítve. Ez a módszer jól működött akkor, amikor pogány tömegek térítéséről volt szó, azonban a zsidómisszióban nem bizonyult sikeresnek. Végül a sikertelenség láttán 1368-ban minden zsidót kiűzött az országból (Sopronból is).²² Az elűzöttek földjei a király tulajdonába kerültek. A korabeli magyar krónikás Küküllei János a zsidók kiűzését a sikertelen katolikus hitre térítés kudarcával okolja meg. Bár ezt a képet árnyalja Komoróczy Géza, egyik legfrissebb művében. Sem Jozsef ha-Kohén, két évszázaddal később keletkezett forrására hivatkozik, amely a kiűzetés pontos dátumaként 1348. évet adja meg. Feltevése szerint így a kiűzetésük a nagy pestisjárvánnyal és az ehhez kapcsolódó zsidókat ért kútmérgezés vádjával volt inkább összefüggésben. A megkeresztelkedés kényszere úgy kerül elő ebben összefüggésben, hogy: „Mindenütt ahol zsidókat a keresztények elleni ármánykodással vádolták, a megkeresztelkedés felmentést adott számukra.” Makacsságuk pedig büntetést vont maga után.²³

Másik, és talán az egyik legborzasztóbb példája az efféle erőszakos „missziós tevékenységnek” a spanyolországi szefárd zsidóság esete. 1378-ban, Sevillában egy pap kezdte azt tanítani, hogy a zsinagógákat meg kell semmisíteni, és a zsidó lakosságot gettókba kell tömöríteni. 1390-ben mind a püspök, mind Kasztília királya hirtelen meghalt. A zsidóság helyzete nagyon válságosra fordult, mert őket kezdték vádolni ennek a két személynek a haláláért.

1391. június 4-én Sevillában rettenetes pogrom tört ki a zsidóság ellen és egész Spanyolországra kiterjedt. Ennek a következtében zsidóság egyharmada elpusztult, egyharmada áttért a

---

²² Magyar Zsidó Lexikon (szerk. Újvári Péter 1929. 486.o.) Kiűzetés címszónál – <http://mek.oszk.hu/04000/04093/html/0494.html>; 2015.02.10. 11:20

„1360 körül Nagy Lajos rendeletére kiűzték a zsidókat Magyarországból. [...] Egykorú tudósítás feljegyzí, hogy a királyt katolikus buzgalma ragadtatta erre a lépésre, mert a zsidókkal szemben térítési kísérletezése kudarcot vallott.” vö. Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban a legrégebbi idóktól a mai napig, Izraeli Magyar Irodalmi Társulat, Bp.1896. 14-15.o.

²³ Komoróczy Géza: A zsidók története Magyarországon I. Pozsony, Kalligram, 2012. 260-261.o.

kereszténységre, a maradék pedig elhagyta Spanyolországot. A legdöbbenetesebb következmény a vezető zsidó rabbik számára a tömeges áttérés volt, mert eddig az időszakig Európában sehol sem fordult elő, hogy zsidók nagy számban áttértek volna. Mert eddig a zsidó közösség úgy reagált a kényszerszertérítésekre, hogy a „*kiddus haSem*”-mel az ajkaikon inkább mártírhalált haltak.²⁴

Disputák, nyilvános viták következtek, amelyekre a hatalommal rendelkező egyház kényszerítette a zsidókat. A cél az volt, hogy zsidók elismerjék a keresztény vallás igazságát és megtérjenek. „A kényszerdialógusok fő témája Jézus messiás volta, a Szentháromság, a messiási próféciák értelmezése volt. Mivel ezek a párbeszéddek nem hozták meg a kívánt eredményt, gyakran a zsidóüldözések felújulásával és talmud-égetésekkel végződtek.” Ezek közül a disputák közül kiemelkedik a párizsi (1240), a barcelonai (1263), és a tortosai (1413/14).²⁵

Később a reformáció „atyja” Luther Márton a kezdeti időszakban átlépve a behelyettesítő teológia árnyékán nagy reménnyel és várakozással volt a zsidók megtérése iránt, de látva missziós várakozásainak sikertelenségét a zsidók ellen fordult. A reformáció kálvini ágában megjelent a „szövetség” teológia. Summája, hogy Istennek egy örök szövetsége és egy népe létezik, amely alapvetően mindenkor az Egyház volt.

Eltekintve a reformációból 17. században leágazó új gondolkodásmódtól, a „*kényszerdialógus*” korszakára vonatkozóan Tatai István sommásan állapítja meg, hogy: „alapvetően a „megvetés tanítása” és a militáns misszió érvényesült az Egyház holokauszt előtti történetében.”²⁶ Azonban, ahogyan a dolgozat következő részében látni fogjuk, azért voltak kivételek!

A 17. században a reformáció ágából új gondolkodásmód sarjad a zsidó-keresztény kapcsolatok tekintetében is

Reformáció alapelvei és jelszavai „*Sola Scriptura* – egyedül az Írás”, „*Sola Fide* – egyedül a hit” és „*Sola Gratia* – egyedül a kegyelem” azt jelenti, hogy a reformáció egyházai és gyermekei a Szentírást – Isten kijelentését – fogadják el életük és hitük egyetlen „zsinórmértékének”, azaz

---

²⁴ Jamie Cowen: Sz'fárád (a spanyol zsidóság története) Budapesten, a Messiási Zsidó Bibliaintézetben tartott előadásából /2002 - <http://www.danielcsoport.hu/tortenelem/sz%C2%B4f%C3%A1rad1-a-spanyol-zsidóság-története/>; 2015.02.09. 12:50

²⁵ Nagy Antal Mihály: Örök szövetség, Református Kollégium Theológiai Akadémia, Sárospatak, 1997. 377-378.o.

²⁶ Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 239.o.

ehhez szabják életüket. Tehát egyedül a Szentírás tarthat számot mindent meghatározó tekintélyre az Egyházban a dogmát, etikát és egyházi rendet illetően.

Az a két szükség, hogy vissza az eredeti forráshoz illetve, hogy a Biblia olvasható legyen a „népnyelvén” is, a reformátorok és köreik figyelmét az ószövetség nyelve a héber, s így a zsidó nép felé is fordította. „Ennek köszönhetően a héber nyelv elsajátítása révén a vezető tudósok olvasni tudták a Talmudot is, így már többé nem a Talmud félretolását követelték, hanem elsődleges fontosságú feladatként ismerték fel, hogy éppen a Talmudon keresztül „provokálják ki” Jézus messiási mivoltának elismerését. Ezáltal jött létre a kommunikáció egy új formája, amely termékeny útként mutatkozott meg a kései pietizmusban. Minden erőfeszítés arra irányult, hogy az egész keresztény tanítást, vagy abból részeket zsidó irodalmakkal támasszanak alá.”²⁷

A 17. század első felétől a Szentírásból nyert felismeréseik alapján Izrael népének (etnikai) pozitív rendeltetéséről kezdtek tanítani az angol puritán bibliatanítók: Samuel Rutherford és Elnathan Parr. Az európai kontinensen pedig a lutheránus pietizmus „atyja” Jakob Phillip Spener és a Herrnhuti Testvérközösség alapítója Nicolaus Ludwig von Zinzendorf hozott egy újfajta zsidómissziós látásmódot az egyházi körökbe.²⁸

A pietizmus mozgalmát vezető Philipp Jakob Spener (1635-1705) már 16 évesen héberül, arabul tanult, és a Talmud tudományával foglalkozott. A későbbi frankfurti parókiája csak pár száz méterre volt gettótól. Az ott történt igazságtalanságok miatt, síkra szállt a zsidó emberekkel való új bánásmóddért. Az újonnan létrejött ima- és gyülekezeti csoportokban vetette meg az alapját annak, hogy Izraelért imádkozzanak, és a zsidók felé tevékeny szeretetet tanúsítsanak.²⁹ Szükséges itt megemlíteni Coccejus (1603 – 1669) nevét is. Ő maga is végezte a zsidómisszió munkáját. Ennek motorja a biblikus hit, a szeretet és a hála volt. „Hitte, hogy a zsidók megtérése Isten kegyelmi cselekedete lesz, ezért a feléjük folytatott evangelizációs lelkesedése eszkatologikus motivációból táplálkozott. Úgy gondolta, minél jobban végezzük ezt a szolgálatot, s így minél több zsidó ismeri el Messiását Krisztusban, annál előbb érkezik el az *eszkaton*.”³⁰ Azonban szerinte a zsidómissziói munka első lépése a keresztyének bűnbánatra hívása, különösen amiatt, hogy az evangéliumot elhomályosították. „A zsidómisszió fáradságos

---

²⁷ Jurek Schulz: A pietizmus befolyása a zsidókereszténység újjáéledésére Németországban, és a megsemmisítése a Harmadik Birodalomban <http://www.izrael-immanuel.net/?p=777>; 2015.02.09. 13:00

²⁸ Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 194.o.

²⁹ Jurek Schulz: A pietizmus befolyása a zsidókereszténység újjáéledésére Németországban, és a megsemmisítése a Harmadik Birodalomban - <http://www.izrael-immanuel.net/?p=777>; 2015.02.09. 13:00

³⁰ Tatai István: Az egyház és Izrael, Harmat-Kálvin-KMTI, Budapest, 2010. 125.o. (*eszkaton*=végső idők)

munkája csak akkor lesz eredményes, ha Izrael a keresztyének ajkáról Isten népének szavát hallja meg.” Ezután következhetett a zsidóság bűnbánatra hívása.³¹

A pietizmus atyáinál a Jézusban, mint Messiásban hívó zsidók újjáéledése valósult meg, amelyre évszázadok óta nem volt példa. Ennek alapját a következő 4 pont adta:

- a keresztyéneknek meg kell újulniuk a szenvedélyes szeretetben Jézus iránt,
- szükséges az egység a hívők között (felekezetek között is),
- szükséges a világmisszió megindítása,
- szeretettel magukhoz ölelni a zsidó népet, és így ismertessék meg velük Jézust.³²

(Egyébként megjegyzendő, hogy a Zinzendorf gróf által vezetett mozgalom hatásai az un. „*Diaszpóráik*”³³ létrejöttével az akkori Magyarországon is megjelentek.)³⁴

A 18. századtól alakulnak meg a kifejezetten zsidómissziós társulatok és intézetek. Johann Heinrich Callenberg nevéhez, a keleti nyelvek professzorához kötődik az első zsidómisszionárius-képző, az Institutium Collegium Orientale, amelyet Ő alapított meg. Ezen belül kapott helyet 1728-ban az Institutum Judaicum is. Spener és Franke gondolatát tovább vitte és hangsúlyozta, hogy az utcán vagy a zsinagógákban személyes beszélgetésekben, szeretetben kell a Messiásra mutatni. Ami ezután létrejött, az ezeknek a keresztyéneknek a tevékeny szeretetére vezethető vissza. A pietista misszionáriusok közül sokan tanultak meg héberül és jiddisül, sőt a szefárdi zsidók ladinoját is. A munka innentől kezdve főleg különböző társulatokban folyt tovább.

Az egyik legjelentősebb tanítvánnyá Stephan Schultz (1714-1776) vált, aki egy rendszerezett zsidómissziós szolgálat úttörőjévé lett. 1730-ban az első misszionáriusok, Widmann és Manitus a hallei intézettel együttműködve missziós utat jártak be, eljutva gettóban lévő zsidó emberekhez és Nyugat- és Közép-Európa zsinagógaiba. Gyalog indultak el azzal a feladattal, hogy zsidó embereket keressenek fel, és traktátusokat és írásokat adjanak át számukra. De meg kell említeni Samuel Lieberkühnt (1710-1777) is, akiről kevesen tudnak. Ő is hatalmas szolgálatot végzett elsősorban az Amsterdam-i gettóban. Minden zsidó S'muel rabbiként tisztelte.

---

³¹ Nagy Antal Mihály: Örök szövetség, Református Kollégium Theológiai Akadémia, Sárospatak, 1997. 305-306. o.

³² D. Juster: Lehet-e egy keresztyén antiszemita? Olajfa II. konferencián elhangzott előadásának hanganyagából /Bp. 2010.nov.20. – <http://eloige.hu/dr-daniel-juster-lehet-e-egy-kereszteny-antiszemita/>; 2015.02.10. 14:50

³³ Anne-Marie Kool: Az Úr csodásan működik, I. köt. HARMAT-PMTI Bp.1995. 68.o. „*diaszpórák*” = újjászületett keresztyének összegyűjtése helyi közösségi szinten, hogy így létrehozzák: „Isten gyermekeinek láncolatát az egész világon”

³⁴Uo. 68-69.o.

A megtért zsidókat az úgynevezett „*prozelita házak*” segítségével fogták egybe, vagy önálló csoportokként tartották fenn magukat, mint pl. Zinzendorfnál, akinek a herrenhuti birtokára nyertek bebocsátást. Így tudott a zsidóság a keresztényekkel együtt újra felülkerekedni több, mint ezer év fájdalmas szakadásán.³⁵

Egy későbbi, és nagy alakja ennek a mozgalomnak Franz Julius Delitzsch (1813-1890) elsődleges elhívásának a zsidómissziót érezte. Jelentős exegétává, bibliamagyarázóvá vált. 1877-ben lefordította héberre az Újszövetséget. (Ezt a fordítását még ma is használják Izraelben.) Teológiai munkássága alatt sem feledkezett meg missziói elhívásáról. Egész életében aktívan támogatta az evangéliumi zsidómisszió ügyét. Folyamatosan készült a zsidókkal való párbeszédre, naprakész információkat szerzett a témával kapcsolatosan és a zsidó irodalom legkiválóbb ismerőjévé vált. A missziói erőfeszítések koordinálását végezte különböző lutheránus gyülekezetekben.

Angol nyelvterületen a zsidómisszió 1801-ben kezdődött, amelynek megkezdése a német származású G. C. Frey nevéhez kapcsolódott. A Londoni Missziói Társaság megbízatásában kezdett foglalkozni zsidókkal. 1815-től az Anglikán Egyház támogatásával folytatták a munkát nem kevés sikerrel. A Londoni Missziós Társaság azután több fiókot is nyitott különböző helyeken, így Skóciában is, ahol a munka lelkes támogatásra talált. A skót egyház más egyházakkal ellentétben maga vállalta föl ezt a munkát és a skót misszió hivatalos tevékenységévé lett 1838-ban. Meggyőződésük volt, hogy ha a zsidóknak az őket megillető helyet biztosítják a misszió munkájukban, akkor ők magunk is különleges áldásra számíthatnak.³⁶ Bizottságot küldtek ki a lehetőségek felkutatására. Mint sok más zsidómissziós szervezet, ők is először Palesztina felé indultak.

Magyarországi zsidómissziók kora 1841-től a 2. világháború befejeződéséig

A Skót Misszió kalandos módon jutott el Magyarországra. A zsidómisszió lehetőségeit kutató bizottságuk 1839-ben indult útnak. Május 13-án érkeztek Alexandriába, itt azonban egy járvány miatt nem várhattak hajóra, hanem szárazföldön, tevéháton voltak kénytelenek folytatni útjukat. Az út során azonban baleset történt, Dr. Black leesett a tevéről és olyan súlyos lábtörést szenvedett, hogy a legrövidebb úton, tehát Konstantinápolyon át a Dunán kellett hazajuttatni. Az úton elkísérte Dr. Keith is. Mikor Budapestre értek, úgy döntöttek, hogy itt töltenek néhány napot, mert érdekelte őket a budapesti zsidóság. Ekkor azonban mind a ketten súlyosan megbetegedtek,

---

³⁵ Jurek Schulz: A pietizmus befolyása a zsidókereszténység újjáéledésére Németországban, és a megsemmisítése a Harmadik Birodalomban – <http://www.izrael-immanuel.net/?p=777>; 2015.02.09. 13:00

³⁶ Anne-Marie Kool: Az Úr csodásan működik, I. köt. HARMAT-PMTI Bp.1995. 101.o.

így nem tudtak tovább indulni.³⁷ Ez az eset tudomására jutott Mária Dorottya főhercegnőnek – aki a württembergi protestáns hercegi családból származott –, s ő sietett a misszionáriusok segítségére. Ő volt az is, aki sürgette őket, hogy kezdjenek zsidómissziót a fővárosban, ahol akkortájt a zsidó lakosság létszáma elérte a 10.000 főt.³⁸

Az első misszionáriusok a Skót Misszió részéről 1841-ben érkeztek Budapestre Dr. John Duncan vezetésével, aki kiváló hebraista és nyelvész hírében állott és méltán érdekelte ki a „Rabbi” előnevet. A misszió első gyümölcsei között volt a Saphir család, az édesapa, Saphir Sándor és fiai, Fülöp és Adolf. Ők először Dr. Keith-től hallottak az Örömhírről.³⁹

„A misszió munka gyújtópontjában a zsidók megtérése volt, mégpedig kezdetektől fogva az Ige hirdetése, és az őket hordozó fáradhatatlan imádság által”

Hamarosan sokan a művelt zsidóság köréből elkezdtek látogatni a német és angol nyelvű Istentiszteleteket. Az elkövetkezendő nyolc év során több mint ötven tartós megtérésről számolt be a misszió. Elemi iskolát is alapítottak, de a „misszióknak fontos feladata volt, hogy megtért zsidókat képezzen ki a vándorprédikátori szolgálatra, majd szerteszét küldje őket Magyarországon. [...] ily módon, a Magyarországon élő félmillió zsidóság között nem volt egyetlen zsinagóga sem, amely ne halott volna a keresztyén misszionáriusokról”⁴⁰

A megtért és elkötelezett zsidók közül többen bekapcsolódtak más országok zsidó missziójába, így akár mondhatni, kezdetei lettek a magyar külmissziós törekvéseknek. Legismertebb közülük Saphir Adolf, aki a hamburgi zsidók között végzett missziós munkát.⁴¹

Ezen tények fényében talán nem véletlen, hogy John S. Ross skót történész 1990-ben Budapesten a Lausanne-i Bizottság III. európai konferenciáján arra következtetésre jutott, hogy „a Skót Misszió magyarországi történetéből világosan látszik, mennyire vitathatatlanul összetartozik a zsidó misszió és az ébredés.”⁴²

1860-tól Pozsonyban a Brit Társaság egyik munkatársa dolgozott 40 éven át. A zsidómisszió történetírója, De Le Roi 1899-ben azt állapította meg, hogy a magyarországi zsidómisszió teljes egészében külföldi kezdeményezésre indult meg és a külföldiek kezében is maradt. A hazai egyházak részéről egy-egy ember segít a munkában, de a kezdeményezés még mindig a külföldi társaságoké.⁴³

---

³⁷ Forgács Gyula: A százéves Skót Misszió, Budapest, (Franklin Ny, 1941) 422-423. o.

³⁸ Anne-Marie Kool: Az Úr csodásan működik, I. köt. HARMAT-PMTI Bp.1995. 101.-102.o

³⁹ Forgács Gyula: A százéves Skót Misszió, Budapest, (Franklin Ny, 1941) 424. o.

⁴⁰ Anne-Marie Kool: Az Úr csodásan működik, I. köt. HARMAT-PMTI Bp.1995. 104.-105.o.

⁴¹ Uo.110.o.

⁴² Uo.112.o.

⁴³ Kádár Imre: Az Egyház felelőssége Izraelért – A magyar evangéliumi zsidómisszió problémái, Jó Pásztor Kiadás (1947) 3. o.

Érdekes példája a zsidó-keresztény „párbeszédnek” Lichtenstein Izsák esete. Franz Delitzsch, aki a lipcsei egyetem professzora volt és kitűnő védőíratot írt a tisztaeszlári per kapcsán fellángoló antiszemita indulatok idején. A tápiószelei kerületi rabbi meglepetten olvasta olyan keresztények írásait, akik Krisztus nevében ellene mondtak az antiszemitizmusnak és a zsidó nép védelmére keltek. Fellapozta hát, és olvasni kezdte az újszövetség lapjait.⁴⁴

A rabbi 60 évesen, 1883-ban fogadta el személyes megváltójának Jesua-t/Jézust, mint a Messiást. Megrázó szavakkal beszél korábbi ellenállásának okáról. „Gúnyolódás, megvetés, verések, és mindenféle megaláztatás volt az osztályrészünk⁴⁵[...] belém fészkelte magát a gondolat, hogy Krisztus maga a zsidók csapása és átka, nyomorúságaink és üldöztetésünk oka és hajtóereje. Ezzel a meggyőződéssel nőttem fel, ezt gondoltam, míg meg nem öregedtem. Nem ismertem különbséget az igazi keresztények és azok között, akik csak névleg azok.”⁴⁶

Nem sokkal ezután Lichtenstein rabbi zsinagógájában az Újszövetségből kezdte tanítani az embereket. A személyét övező tisztelet és a magyarországi rabbik tanácsában elfoglalt szerepére való tekintettel behívták őt, hogy adjon magyarázatot tanításaira. Hosszas viták után a rabbik tanácsa úgy döntött, hogy Lichtenstein rabbinak vissza kell vonulnia, meg kell keresztelkednie és egy keresztény felekezethez kell csatlakoznia. Lichtenstein erre azzal válaszolt, hogy nem áll szándékában egy keresztény felekezethez csatlakozni. „Most találta meg az igazi judaizmust, ezért zsinagógai közösségével óhajt maradni. Továbbra is a zsinagógában akar tanítani. Ezt meg is tette, minden üldöztetés és bántások ellenére is.”⁴⁷

Az 1920-as években jelent meg hazánkban és kezdte meg a munkáját a Norvég Izrael misszió is. A Budapesti Testvérgyülekezet Ungár Aladárral az élükön kiváló példája volt a zsidó-evangélizációnak. „Ehhez a kb. 200 tagú gyülekezethez akkor már sok zsidó-keresztény tartozott, volt amikor a tagok 30%-a. Többen örömmel állapították meg, hogy gyülekezetük nagyon hasonlít az első jeruzsálemi ősgyülekezethez, amelyhez zsidók és sok más nemzetből megtért pogány tartoztak. Ezen Isten különös áldása nyugodott.”⁴⁸ Mivel nem volt bejegyzett felekezet szigorúan nyilvántartott egyháztagsággal, tagjai továbbra is megvallhatták zsidóságukat és a budapesti zsidóság hiteles bizonyágtevői maradtak. Közülük voltak olyanok, akik a zsinagóga számára minden évben befizették adományukat.

---

⁴⁴ Rejtett gyökerek a magyar talajban – Lichtenstein Izsák rabbi, <http://www.danielcsoport.hu/tortenelem/rejtett-gyokerek-a-magyar-talajban/>; 2015.02.09. 14:50

⁴⁵ Két igazi izraelita életútja. Evangéliumi kiadó, Budapest, 2012. 8.o.

⁴⁶ Uo. 9.o.

⁴⁷ Rejtett gyökerek a magyar talajban – Lichtenstein Izsák rabbi, <http://www.danielcsoport.hu/tortenelem/rejtett-gyokerek-a-magyar-talajban/>; 2015.02.09. 14:50

⁴⁸ Két igazi izraelita életútja. Evangéliumi kiadó, Budapest, 2012. 42.o.

A Jó Pásztor Misszió Bizottságot, a magyar zsidóság történelmének egyik mélypontján a Magyarországi Református Egyház társadalmi missziójaként hozták létre 1942. október 20-án. Vezetőjének Éliás Józsefet nevezték ki. Az egyház vezetőinek fontos volt az egyház kötelékeiben élő magyar zsidó emberek védelmezése, tehát nem klasszikusan missziós céllal alakult, de különösen a 2. világháború során igen széles körű munkát folytatott Éliás József vezetése alatt. A hitvalló jelleget híven tükrözi, hogy Éliás József elsőként az áttérők lelki előkészítését említi egyik munkájában, e munka közben a Jó Pásztor Bizottság munkatársai hadi üzemekben, a munkaszolgálatos századokban is komoly missziói és segítő munkát is tudtak végezni. A bizottság bibliaórákat tartott, körleveleket, sajtóközleményeket írt a protestáns sajtóorgánumban és igyekeztek vigasztalni a rendkívül elgyötört zsidóságot. A Jó Pásztor Bizottság munkája mögött az a teológiai gondolat állt, hogy a keresztyén embernek szent kötelessége a Krisztusról szóló bizonyágtétel, a szeretet missziója, amely inkább szenved, mártíromságot vállal, mintsem hogy eltűrje a társadalmi igazságtalanságot.⁴⁹

---

⁴⁹ Kovács Ábrahám: Éliás Józsefről és Jó Pásztor Missziói Bizottság munkájáról című előadása – 2009. <http://archiv.evangelikus.hu/interju/dr.-kovacs-abraham-elias-jozsefrol-es-a-jo-pasztor-misszioi-bizottsag-munkajarol-beszelt>; 2015.02.09. 15:00